

Мовностилістичні особливості художнього світу Василя Стефаніка

УДК 81'282'373.231-055.2(477.8):821.161.2-32В.Стефанік
DOI: 10.31471/2304-7402-2022-16(63)-360-367

ВТІЛЕННЯ ЛІТЕРАТУРНИХ І ДІАЛЕКТНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ
ФЕМІНІТИВОТВОРЕННЯ У НОВЕЛАХ ВАСИЛЯ СТЕФАНІКА

Марія Брус

*Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаніка;
76000, м. Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57;
e-mail: mariia.brus@pnu.edu.ua*

У статті проаналізовано загальні назви і прізвищеві імена жінок, що знайшли відображення у новелах Василя Стефаніка. Звернуто увагу на специфіку художньої творчості письменника як репрезентанта покутського говору, розкрито семантичні, словотвірні, стилістичні ознаки втілених у його працях іменників зі значенням жіночості. Відзначено, що фемінікон його новелістики становить тісне поєднання загальнолітературних, західноукраїнських і покутських лексичних одиниць, що позначене специфікою авторського художнього бачення та занурення у світ сільського життя.

Процеси фемінітивотворення і фемінітивовживання у творчості Василя Стефаніка базуються на народнорозмовній основі, яка уможливила залучення всього фемінітивного багатства тодішньої української літературної мови для жіночого образотворення та реалізування його нарівні з маскулінативами. З лексико-семантичного боку – це втілення загальноновживаних і спеціальних номінацій, розширення семантичної структури фемінітивів, уживання їх зі специфічними значеннями. У структурно-словотвірному плані – це реалізація похідних і непохідних слів, переважання суфіксальних словотвірних типів над іншими дериватами, розширення функційності словотворчих засобів. На стилістичному рівні – це акумулювання стилістично нейтральної і забарвленої ле-

ксики, надання майже всім іменникам зі значенням жіночості розмовного характеру та різних конотативних відтінків у значенні.

Розуміння й інтерпретування жіночих образів постали на основі глибокого закорінення і занурення письменника в реалії покутського життя, що й спричинило комплексне використання відповідних назв жінок.

Ключові слова: *фемінітиви, художня творчість Стефаніка, українська літературна мова, західноукраїнський варіант, покутський говір.*

Категорія фемінітивності – давня питома лінгвальна величина, яка відображає поєднання власне українських мовних ознак, спільнослов'янських і частково неслов'янських. Вона належить до словотвірної категорії назв осіб одночасно з категорією маскулінативності [3, с. 269–271], а в її межах репрезентована окремим словотвірним розрядом слів – фемінітивів [4, с. 3–34]. Ця категорія набуває сьогодні дедалі більшої актуальності, що виражено масовим та регулярним творенням і використанням загальних назв осіб жіночої статі. У контексті сучасних динамічних лінгвальних процесів вона зберігає тісні зв'язки з минулими традиціями і вбирає якнайбільше нових мовних рис.

Відгомонам давніх епох є колоритна й неповторна художня творчість українських письменників, що найповніше відобразила народно-розмовне мовлення, порівняно з іншими пам'ятками української мови, для якого характерний закономірний і послідовний процес формування та вживання іменників зі значенням особи чоловічої та жіночої статі. У зв'язку з цим митців художнього слова можна вважати основними творцями і втілювачами найменувань осіб жіночої статі. А з плеяди визначних знавців українського живого розмовного мовлення слід виокремити постать Василя Стефаніка – українського новеліста, представника західноукраїнського варіанта літературної мови, репрезентанта покутського говору в українському письменстві. Лінгвістичний аспект його художньої творчості схарактеризовано невеликою мірою [див. 2, 5], тому об'єктом дослідження може стати як уся мова новел письменника, так і специфіка втілених у ній мовних категорій, зокрема й лінгвальної категорії жіночості, особливо з погляду введення та інтерпретування літературних і діалектних фемінітивів.

Художня творчість галицького письменника Василя Стефаніка відзначається тим, що в ній відображено процес розвитку української літературної мови кінця ХІХ – початку ХХ століть у тісному взаємозв'язку з карпатськими діалектами того часу, які чи не найбільшою мірою, порівняно з іншими говорами, зберегли давні специфічні риси української мови і постійно збагачували літературну мову живомовними елементами. За діалектною основою художньої мови Василя Стефаніка вважають прові-

дником покутських говірок у літературну мову та розглядають його творчість як симбіоз літературних і діалектних елементів, як джерело втілення південно-західного наріччя і конкретно покутського говору.

Лексичними засобами реалізації категорії жіночості у новелах письменника стали загальні і власні назви осіб жіночої статі, однак найбільше специфічних рис у плані авторського фемінітивотворення засвідчили загальні назви – близько сто слів. Вони уособлюють різні жіночі образи, які своїми витоками сягають поезії Т. Г. Шевченка [1, с. 23]. За відображенням цих образів новелістика охоплює твори про тяжку долю жінки-матері, її страждання і муки, викликані смертю дітей або передчуттям власної смерті; твори про драматичні ситуації з життя самотніх жінок-матерів; твори про трагедію старих самотніх жінок, які часто приречені на загибель безсердечністю та егоїзмом дітей; твори про долю маленьких героїнь, які розуміють, що відбувається довкола і що їх чекає в майбутньому [1, с. 23–25].

Гармонійне поєднання літературних і діалектних особливостей у творах Василя Стефаника простежується передусім на лексико-семантичному рівні. Це використання загальноновживаних слів і специфічних діалектизмів, неологізмів, архаїзмів. До загальноновживаної лексики належать назви жінок за родинними стосунками (*баба, вуйна, дочка, дружина, мати, мачуха, невістка, сестра, тітка*), за діяльністю, окремими діями, функціями (*артистка, ворожка, господиня, декламаторка, кухарка, нянька, письменка, пістунка, студентка*), за стосунками, поведінкою, вчинками (*кохана, коханка, приятелька, товаришка, злодійка, лайдачка, помийниця*), за станом – віковим, сімейним, соціальним, ситуативним, фізичним (*дівчина, вдова, молодиця, мужичка, покритка, жебрачка, адресатка, пряха, робітниця, швачка, небіжка*), за релігійними та міфологічними ознаками (*Богородиця, лісниця*), а до спеціальної – переважно андроніми – назви жінок за різними ознаками чоловіка (*Басарабиха, Верижиха, Грициха, Дмитриха, Іваниха, Касіяниха, паламариха* та ін.). Характерним явищем діалектного та розмовного мовлення є використання фемінітивів у невласливих для них функціях, набуття ними нових значень і перехід з однієї тематичної групи в іншу, напр.: *брехунка* «ворожка», *відьма* «дружина», *дівчинка* «дочка», *мамка* «служниця».

Найбільшої виразності й неповторності семантичній класифікації фемінітивів надають полісемантичні назви жінок. Багатою семантичною структурою відзначаються давні спільнослов'янські назви *баба, дівка, жінка, мама, небога, стара*, яким здавна властива багатозначність. Однак у новелах Василя Стефаника семантична структура таких фемінітивів засвідчує дещо інше співвідношення значень, ніж у сучасній українській літературній мові. Так, слово *баба* – це «стара жінка», «мати батьків», «дружина», «жінка взагалі, звертання до неї»; слово *дівка* – «дівчи-

на», «дочка, звертання до неї»; слово *жінка* – «дружина», «жінка взагалі, звертання до неї», «стара жінка»; слово *мама* – «мати, звертання до неї чи порівняння з нею»; слово *небога* – «жінка, дочка, дружина, звертання до них»; слово *стара* – «стара жінка», «дружина, звертання до неї». Найпоширенішими з них є лексеми *мама* «мати», *баба* «стара жінка», *жінка* «дружина», «взагалі жінка». Діалектною ознакою багатозначних фемінітивів, зреалізованих у творах новеліста, можна вважати їхнє урочмовлення, вираження ними родинних і господарсько-побутових понять, усталення в ролі звертань до різних за віком і станом жінок, напр.: *газдиня* «господиня дому», «порядна поважна жінка», «звертання до дружини», *дівчата* «дочки», «дівчата», *робітниця* «працьовита дочка», «робітниця», *сестра* «медсестра», «сестра, звертання до неї» та ін.

Увесь комплекс однозначних і багатозначних фемінітивів уводить у світ різних жіночих образів – головних та допоміжних. Із них першорядним є образ матері, навколо якого зосереджені інші жіночі образи (*дівка, жінка, баба, небога, стара*), розкриваючи або доповнюючи різні етапи життя матері. У культурі покутського краю розвинулося і збереглося приязне та пошанне ставлення до матері й інших жінок, свідченням чого є найменування з нейтральною та позитивною семантикою (*бабка, газдине, донько, доню, жінко, коханко, кумо, мамо, мамко, матусю, небого, невісточко, пані, приятелько*), хоч трапляються і звертання з негативною семантикою (*бабо, дівко, лерво*). Багатогранність образу покутської жінки та вміння втілити її в канву художнього твору відображають фемінітиви з синонімічним значенням, напр.: «Божа Матір» – *Богородиця, матінка, мати, матір*; «дружина» – *жінка, стара, баба, жона, дружина*; «дочка» – *дочка, донька, доня, дівчинка*; «жінка взагалі» – *жінка, баба, чилединка*; родо-видовими зв'язками, напр.: *жінка* «дружина» – *війтиха, паламариха, попадя; дівчина* «дівчина» – *дівка* «показна дівчина», *дівчинисько* «приваблива, вміла дівчина», *сновавка* «загониста дівчина»; антонімічними відношеннями, напр.: *мужичка* – *пані, лайдачка* – *робітниця*.

Із покутського діалектного мовлення Василь Стефаник увібрав і такі риси, як трансформування стилістично нейтральної лексики в забарвлену, демінутивної в аугментативну, і навпаки. У його творах найчастіше трапляються випадки вживання фемінітивів із позитивною оцінкою для позначення негативних якостей жінки, наприклад: Зійшлиси *газдині* у браство! Ніхто такого не чув та й не видів. Одна мала дитину дівков, друга одовов, трета найшла собі без чоловіка – самі поредні *газдині* зійшлися; Та міркуйте собі, що це за *побожна*? Ей, небого, коли ти так, то я тобі трохи прикоротаю, я тобі писочок трохи припру. Таже через цю *побожну* треба би хату покидати. З художнього тексту зрозуміло, що для вираження негативних жіночих ознак мовці вдаються до використання

стилістично нейтральної лексики в іронічному значенні, уникаючи згрубілої, зневажливої чи навіть вульгарної лексики, тому й у новелах Василя Стефаніка мало виявлено аугментативних назв жінок. Це можливо завдяки багатому семантичному потенціалу фемінітивів, особливо власне українських, їхній здатності до розширення семантичної структури, збереження в архаїчній чи діалектній лексиці сучасної української мови.

Перевагу літературних елементів над діалектними в новелістиці Василя Стефаніка відображає і словотвірний рівень. У ній прості за структурою фемінітиви – це переважно слова з утраченими мотиваційними зв'язками щодо твірних основ (*баба, мама, вдова, дочка, жінка, дружина, жона, небога, сестра, тітка* тощо). А похідні фемінітиви – найбільша кількість іменників зі значенням жіночості, що зберігають виразні зв'язки зі своїми твірними основами і характеризуються певними словотвірними ознаками (*адресатка, артистка, господиня, грішниця, злодійка, коханка, поетка, попадянка* тощо). Вони підлягають класифікації за способами деривації, твірною базою, словотвірними типами та словотвірною семантикою. З урахуванням відомих способів словотворення їх можна віднести до морфологічної деривації, у межах якої найпродуктивнішим є суфіксальний спосіб (*ворожка, декламаторка, жебрачка, кухарка, мачуха* та ін.), а малопродуктивними – префіксальний, флексійний способи, основоскладання (*навчителька, кума, Богородиця*), а також лексико-семантичний (*жидівка* «переселенка», *професорка* «вчителька») і морфолого-синтаксичний (*кохана, побожна, стара*) способи.

З огляду на твірну базу слід виділити фемінітиви, мотивовані назвами чоловіків (*семінаристка, товаришка, студентка*), частково назвами жінок (*невісточка, дівчинка, панночка*), дієсловами та прикметниками (*покритка, пряха, кохана, любя*). Відмаскулінативні утворення виражають модифікаційне номінативне словотвірне значення, відфемінітивні – модифікаційне пейоративне словотвірне значення, а віддієслівні та відприкметникові деривати – мутаційне словотвірне значення. У творах письменника реалізовані спільнослов'янські словотвірні типи фемінітивів на *-к(а)*, *-ниц(я)*, *-ин(я)* та ін., провідним із яких є словотвірний тип на *-к(а)*. Своєрідною словотвірною ознакою авторської мови можна вважати розширення функційності дериваційних засобів, актуалізацію їх для вираження специфічної словотвірної семантики назв жінок. Так, суфікс *-к(а)* актуалізовано як засіб творення стилістично нейтральних назв жінок за діяльністю, поведінкою від паралельних назв чоловіків (*адресатка, декламаторка, кухарка, проводаторка*) та емоційно забарвлених – від співвідносних назв жінок (*бабка, дівка, донька, мамка*); суфікс *-их(а)* застосовано для творення назв жінок за відношенням до чоловіка (від імені, прізвища, посади, зайнятості чоловіка), напр.: *Грициха, Дмитриха, Іваниха, Романиха, Семениха, Франчиха, Басарабиha, вїйтиха*.

Новелістика Василя Стефаника охопила стилістично нейтральні і стилістично марковані фемінітиви української літературної мови початку ХХ ст., однак майже всі вони набули в ній розмовного забарвлення, бо вплетені в картину діалектне мовлення тодішнього покутського сільського життя. Конотація властива практично всім лексико-семантичним групам назв жінок. Одні з них є позитивно забарвленими – із відтінком пестливості (*доня, панночка*), пошанності і поважності (*газдиня, жона, жінка «дружина», Тимчиха, Касияниха*), приязності і добродушності (*кума, Митришка, бабка, стара «дружина»*), люб'язності і щирості (*мама, мамка, матінка, дівчинонька*), уславлення та звеличення (*навчителька, професорка, панна, пані*). Інші фемінітиви вжиті з негативним забарвленням – із відтінком згрублості (*дівка «дівчина», баба «стара жінка», чилединка*), осудження (*лайдачка, помийниця, брехунка*), приниження (*баба «взагалі жінка», стара «стара жінка»*), вульгарності (*курва*). До стилістично нейтральних можна віднести незначну частину фемінітивів власне українського походження (*дівчина, дружина, приятелька, товаришка*) та іншомовного (*адресатка, декламаторка, семінаристка*), характерних для другого періоду творчості письменника.

Аналіз іменників зі значенням особи жіночої статі, виявлених у творах Василя Стефаника, та їхніх семантичних, словотвірних і стилістичних ознак, дав змогу висновувати, що в художній мові цього покутського письменника втілилися особливості тодішньої української літературної мови, західноукраїнського регіонального та діалектного мовлення. На фемінітивному рівні – це використання загальноновживаних слів, архаїзмів, регіоналізмів, діалектизмів, власне авторське інтерпретування багатозначних слів та їхніх переносних значень, переважання у новелах похідних субстантивів зі значенням жіночості, зокрема суфіксальних із модифікаційним словотвірним значенням, актуалізація давніх слов'янських чи власне діалектних словотвірних типів (на *-ин(я), -их(а)*), вміння виявити й показати найхарактерніші ознаки покутянок та українських жінок узагалі, спрямувавши весь комплекс стилістично нейтральних і стилістично забарвлених слів для вираження різних конотативних фемінітивних відтінків. У всеохопній та глибокій інтерпретації образу сільської жінки з використанням усіх можливостей українського фемінітивотворення і фемінітивовживання полягає своєрідність та неповторність художньої творчості Василя Стефаника.

Література

1. Гаєвська Н. Особливості змалювання жіночого образу в новелах В. Стефаника (до питання майстерності). *Василь Стефаник і українська культура* : тези. Івано-Франківськ, 1991. Ч. 1. С. 23–25.

2. Ґрещук В. Гуцульсько-покутські діалектні паралелі в мові Василя Стефаника. *Вісник Прикарпатського університету. Філологія (мовознавство)*. Івано-Франківськ. Вип. XIX–XX. С. 21–26.
3. Ковалик І. Вчення про словотвір. Вибрані праці / упоряд. та автор передмови Василь Ґрещук. Івано-Франківськ–Львів: Місто НВ, 2007. 404 с.
4. Ковалик І. І. Словотворчий розряд суфіксальних загальних назв живих істот жіночої статі у східнослов'янських мовах у порівнянні з іншими слов'янськими мовами. *Питання українського мовознавства*. Львів: Вид-во Львів. ун-ту, 1962. Кн. 5. С. 3–34.
5. Марусяк М. Структура концепту «мати» в епістолярії В. Стефаника. *Науковий вісник Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича* : зб. наук. праць. Слов'янська філологія. Чернівці : Рута, 2008. Вип. 428–429. С. 196–200.
6. Стефаник В. С. Зібрання творів : у 3 т. та 4 кн. / редкол.: С. І. Хороб (голова) та ін. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2020. Т. 1, кн. 1: Твори / упорядк. Р. В. Піхманця. 676 с.; Т. 1, кн. 2: Листи / упорядк. Є. М. Барана. 600 с.; Т. 2: Твори Василя Стефаника іноземними мовами / упорядк. С. Хороба. 680 с.; Т. 3: Репринт прижиттєвих видань Василя Стефаника / упорядк. Р. Піхманця та І. Юрчук. 812 с

THE EMBODIMENT OF LITERARY AND DIALECT FEATURES OF FEMINITATION IN THE NOVELS OF VASYL STEFANYK

Mariia Brus

*Vasyl Stefanyk Precarpathian National University;
76000, Ivano-Frankivsk, Shevchenka St., 57;
e-mail: mariia.brus@pnu.edu.ua*

The article analyzes the common names and surnames of women, which are reflected in the short stories of Vasyl Stefanyk. Attention is paid to the specifics of the writer's artistic work as a representative of the dialect of Pokuttia, the semantic, word-forming, stylistic features of the nouns embodied in his works with the meaning of femininity are revealed.

It is noted that the feminicon of his short stories is a close combination of all-literary, Western Ukrainian and Pokuttia lexical units, which is marked by the specifics of the author's artistic vision and immersion in the world of rural life. It is noted that the feminicon of his short stories is a close combination of all-literary, Western Ukrainian and Pokuttia lexical units, which is marked by the specifics of the author's artistic vision and immersion in the world of rural life. The processes of feminization and femininity in Vasyl Ste-

fanyk's work are based on the vernacular, which made it possible to attract all the feminine richness of the then Ukrainian literary language for women's education and its realization along with masculinities. From the lexical-semantic point of view, it is the embodiment of commonly used and special nominations, the expansion of the semantic structure of femininities, and their use with specific meanings. In structural and word-forming terms, it is the realization of derived and non-derived words, the predominance of suffixal word-forming types over other derivatives, the expansion of the functionality of word-forming means. At the stylistic level, it is the accumulation of stylistically neutral and colored vocabulary, giving almost all nouns with the meaning of femininity a colloquial character and different connotative shades in the meaning.

Consideration and interpretation of female images was based on deep legislation and the involvement of writers in the realities of Pokuttia life, which led to the integrated use of appropriate names of women.

Key words: *feminitives, artistic work of Stefanyk, Ukrainian literary language, western Ukrainian variant, dialect of Pokuttia.*